

A magyar nemzeti közösség nyelvi jogai és nyelvhasználata Szlovéniában

GÖNCZ LÁSZLÓ*

Szlovéniában az őshonos nemzeti közösségek nyelvhasználata látszólag rendezett, hiszen az alkotmány, valamint mintegy harminc törvény és hasonló számú szabályrendelet foglalkozik ezzel a fontos, a kisebbségben élő nemzeti közösségek megmaradása és fejlődése szempontjából meghatározó kérdéskörrel. A jogi normarendszer általános elemzése tekintetében a felszínes külső szemlélő aligha észlel különösebb, rendszerbeli problémát, azonban a nemzeti közösségek szempontjából, elsősorban a magyarok és az olaszok esetében, mégis óriási gondot jelent a de jure de facto-ra váltása, azaz a jogszabályok és a gyakorlati megvalósítás közötti jelentős különbség. A nehézség lényege kevésbé vonatkozik az ún. külső kétnyelvűség tartalomkörére (tehát a helységnevtáblákra, földrajzi nevekre, cégtáblákra stb.) –, bár e téren is észlelhető számos következtelenség –, hanem sokkal inkább a közhivatalokban gyakorolt hiányos magyar nyelvhasználatra és a különböző tisztségek és munkahelyek betöltésénél előforduló következtelenségekre azon tevékenységi köröknél, ahol törvényesen elő van írva a magyar nyelv ismerete. Ezért, valamint egyéb okok miatt, a magyar nyelv tényleges társadalmi presztízse, az objektíve magas színvonalúnak értékelhető szlovéniai kisebbségvédelmi és nyelvpolitikai rendszer ellenére is, az elmúlt évtizedekben jelentős mértékben csökkent a szlovén nyelvéhez viszonyítva. E negatív jelenséghez – a kisebbséggé válás ténye, valamint a két világháború közötti délszláv állam tudatos asszimilációs politikája mellett –

* A szerző történész, kisebbségkutató, író; jelenleg a Szlovén Országgyűlésben a muravidéki magyar közösség második alkalommal megválasztott képviselője.

nagymértékben hozzájárultak olyan események, mint a magyar–jugoszláv viszony mélypontra kerülése a 20. század negyvenes éveinek végétől az ötvenes évek utolsó harmadáig, amikor az ún. „vasfüggöny” kialakulása, és főképpen annak rendkívül drasztikus hatása a kis lélekszámú muravidéki magyarságot értékrend-váltásra, valamint azzal párhuzamosan nemzettudat-csorbitásra ítélte. A magyar nyelv gyakorlati egyenrangúságának kialakulására hatással volt a Muravidéken az 1959/60-as tanévvel bevezetett kétnyelvű oktatási modell is, amelynek keretében – a formális rendelkezések mellett – a magyar nemzeti kisebbség nyelve sohasem volt ténylegesen azonos státusban a szlovénnal, és e tekintetben az idő múlásával a helyzet folyamatosan rosszabbodott. A nyelvi presztízs történelmi alakulásának vonatkozásában meg kell említeni azt is, hogy a ma Muravidéknek nevezett terület az első világháború után gazdasági-szociális vonatkozásban objektíve fejlettebb régióhoz került, mint a történelmi Magyarország vasi és zalai járása volt, azé a Magyarországé, amelyhez az említett terület ezer esztendőn át tartozott. Ugyanis a ma Szlovéniához tartozó Krajna, Dél-Stájerország, Karintia déli része, valamint az Isonzó völgye a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák–Magyar Monarchia gazdaságilag fontos régiói közé tartozott aminek a Muravidéken – más kedvezőtlen fejleményekkel párosulva – a magyar nemzettudat alakulása és a nyelvi presztízs tekintetében néhány évtized után is érződött a hatása.

Leszögezhető, hogy Szlovéniában az őshonos nemzeti kisebbségek nyelvhasználatának és a magyar nyelv státusának jogi rendezése és a gyakorlat között óriási a különbség, ami a 21. század második évtizedében a magyar nemzeti közösség érdekvédelmi szervezetei elé rendkívül felelősségteljes nyelvpolitikai és stratégiai feladatot állít.

A szlovéniai nyelvpolitikai és kisebbségvédelmi helyzet megértéséhez fontos kiemelni néhány szempontot:

1. A szlovéniai modell formális tekintetben teljes körűen eleget tesz a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája által előírt követelményeknek, sőt, néhány vonatkozásban túl is szárnyalja a karta rendelkezéseit. Számos területet lehetne említeni, ahol az állam által alkalmazott nyelvpolitikának pozitív a hatása. Például az állami költségvetés keretében biztosítva van az ún. kétnyelvű pótlék azon, a közszférában

(oktatás, kultúra területén, önkormányzati és államigazgatási hivatalokban, közintézményekben stb.) tevékenykedő alkalmazottaknak, akiknek a munkaköri leírásában azt a törvény előírja. Ezen a téren ugyan adódik számos rendszerbeli probléma és következetlenség, ami visszaélésekre is módot adhat, ezért folyamatosan javasoljuk a hiányosságok kijavítását. Ugyanakkor leszögezhetjük, hogy a kétnyelvűség következetes alkalmazása szempontjából meghatározó tényező, a biztos nyelvismeret vonatkozásában a szlovéniai megoldás felétlenül előremutatónak minősíthető. A további példákat mellőzve, fontos hangsúlyozni, hogy a közép-kelet-európai térségben a szlovéniai modell – a magyarok lakta vidéken kollektív jog fűződik a kisebbségi nyelv használatához, de az említett területen kívül, például az igazságszolgáltatásban egyéni jogokat is biztosítanak – formális szinten a tágabb földrajzi térségben precedens értékű lehetne.

2. Tekintettel azonban a példaértékű jogalkotás hiányos gyakorlati megvalósítására, a muravidéki magyar közösség által kezdeményezett általános nemzetiségi törvény elfogadására – amelynek előkészülete intenzíven zajlik –, elsősorban az említett probléma miatt van szükség. A tervek szerint az általános nemzetiségi törvényt, amelynek egyik legfontosabb fejezetét a különböző – nyelvi és egyéb kisebbségi – jogszabályok gyakorlati megvalósítását serkentő mechanizmusok megalkotása képezi, beleértve a visszaélésekre vonatkozó ellenőrzési folyamat szabályozását is, a tervek szerint a 2012-es év végéig el kell készíteni és be kell terjeszteni az országgyűlés elé. A beterveztést a jelenleg hatalmon lévő jobbközép kormánykoalíció is felvállalta.

3. A Szlovén Köztársaságban a nemzetiségi jogok, beleértve az őshonos kisebbségek nyelvhasználatára vonatkozó rendelkezéseket is, konkrét, a nemzeti közösségek által lakott területhez kötődnek. Az ún. nemzetiségileg vegyesen lakott területekről, amelyek léte nincs a kisebbségi lakosság számarányához kötve (ami szinte egyedi, rendkívül figyelemre méltó körülmény), általánosságban az alkotmány rendelkezik. A konkrét, nemzetiségileg vegyesen lakott, azaz esetünkben magyarok lakta területet az önkormányzatok alapszabályai, statútumai határozzák meg. Ebben az értelemben a kisebbségi és nyelvi jogok formális biztosítása szempontjá-

ból autonóm területről beszélhetünk. A szlovéniai modell azonban mégsem tekinthető klasszikus kisebbségi autonómiának, hiszen a döntések meghozatala a nemzeti közösségek tanácsai esetében az illetékes önkormányzati tanáccsal vagy állami szervvel való egyeztetés útján történik.

4. Szlovéniában az alkotmány és a különböző jogszabályok alapján a nemzeti kisebbségek három típusa különböztethető meg. A klasszikus *őshonos nemzeti kisebbségek* kategóriájába a muravidéki magyar és a tenger melléki olasz közösségek tartoznak. E két népcsoportra vonatkozó kisebbségvédelmi modell, amelyet az alkotmány 11. és 64. cikkelye konkrétan megfogalmaz, az ún. nemzetiségi különjogokra, azaz a pozitív diszkrimináció elvére épül, aminek keretében az anyanyelv használatára és védelmére, valamint a kétnyelvű ügykezelésre vonatkozó jogok meghatározó szereppel bírnak. A *roma* közösséget, amelyet az alkotmány és a törvények „etnikai csoport” néven említenek, hasonló jogok illetik meg, mint a két őshonos nemzeti közösséget, bár a nyelvhasználat megnyilvánulása és biztosítása szempontjából esetükben nem biztosított ugyanaz a szint. A harmadik kisebbségi kategóriát az ún. *migrációs*, azaz az egykori délszláv állam más nemzetiségeihez tartozó csoportok alkotják, amelyek tagjai szétszórtaan élnek az országban, így a rájuk vonatkozó kisebbségvédelmi normarendszer területhez nem köthető, és kollektív volta is alkalmi jellegű. Valójában esetükben a saját kultúrájukhoz és egyéni szintű anyanyelvhasználatukhoz való jog bizonyos megnyilvánulásairól beszélhetünk.

A magyar nemzeti közösség anyanyelvhasználatára vonatkozó jogok

A Szlovén Köztársaság Alkotmányának 11. cikkelye kimondja, hogy „Szlovéniában a szlovén a hivatalos nyelv. Azon községek [értsd: önkormányzatok]¹ területén, ahol az olasz vagy a magyar nemzeti közösség él, az olasz, illetve a magyar nyelv is hivatalos nyelv.” Ez a gyakorlatban

¹ Egykori délszláv mintára Szlovéniában is a község kifejezés önkormányzati egységet jelent, nem a magyar nyelvterületen általánosan használt településre vonatkozik.

azt jelenti, hogy a mintegy harminc magyarok lakta település esetében valamennyi államigazgatási és önkormányzati hivatalban, közigazgatásban, valamint a társadalmi élet valamennyi területén – formálisan – a magyar nyelv hivatalos nyelv, egyenrangú a szlovénnal. Az alkotmány keretében a többi, a nyelvhasználat alkalmazása tekintetében fontos rendelkezés túlnyomórészt a 64. cikkelyben található.²

A nemzeti kisebbségek nyelvhasználatára vonatkozó legfontosabb rendelkezések alapja Szlovéniában már az egypártrendszer idején elfogadott alkotmányokban is megjelent. A kor szelleméhez képest rendkívül progresszív szerepeltek az őshonos nemzetiségek nyelvi jogai az 1974-ben elfogadott, akkor még szlovén tagköztársasági alkotmányban, amely – egyebek mellett – azt is deklarálta, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területen a magyar, illetve az olasz nyelv „államnyelv”. A pozitív hozzáállás okát objektíve a különböző államközi és nemzetközi egyezmények ajánlásaiban kereshetjük (főképpen az olasz–jugoszláv határkérdés vonatkozásában a londoni memorandum volt a meghatározó), amelyeknek az jugoszláv szövetségi államnak meg kellett felelnie. Az egykori szlovén tagköztársaság szempontjából a látványos

² 64. cikk (Az őshonos olasz és magyar nemzeti közösség külön jogai Szlovéniában). Az alkotmány az őshonos olasz és magyar nemzeti közösségeknek és ezek tagjainak biztosítja a jogot nemzeti szimbólumaik szabad használatára és arra, hogy nemzeti identitásuk megőrzése céljából szervezeteket alapítsanak, fejlesszék a gazdasági, kulturális és tudományos kutatói tevékenységet, valamint a tömegtájékoztatás és a könyvkiadás terén folytatott tevékenységet. A törvény nyelv összhangban e nemzeti közösségeknek és tagjaiknak joguk van saját nyelvükön való nevelésre és oktatásra, valamint e nevelés és oktatás alakítására és fejlesztésére. Törvény határozza meg azokat a területeket, amelyeken a két tannyelvű oktatás kötelező. Az alkotmány a nemzeti közösségeknek és tagjaiknak biztosítja a jogot az anyanemzetükkel és ezek országával fennálló kapcsolatok ápolására. Az állam anyagilag és erkölcsileg támogatja e jogok gyakorlását. Azokon a területeken, ahol e közösségek élnek, tagjaik saját jogaik érvényesítése érdekében önkormányzatokat alapítanak. Javaslatukra az állam e nemzeti önkormányzatokat felhatalmazhatja az állam hatáskörébe tartozó meghatározott feladatok ellátására, valamint biztosítja ezek elvégzéséhez szükséges forrásokat. A két nemzeti közösség közvetlen képvisellettal rendelkezik a helyi önkormányzat képviselői szerveiben és az Országgyűlésben. Törvény szabályozza az olasz, illetve a magyar nemzeti közösség helyzetét és jogaik érvényesítésének módját azokon a területeken, amelyeken élnek, a helyi önkormányzatok kötelezettségeit e jogok érvényesítésénél, valamint azokat a jogokat, amelyeket e nemzeti közösségek tagjai ezeken a területeken kívül is érvényesítenek. Mindkét nemzeti közösség és tagjainak jogai létszámukra való tekintet nélkül biztosítottak. Azok a törvények, más előírások és általános okmányok, amelyek kizárólag a nemzeti közösségek alkotmányban meghatározott jogainak érvényesítésére és helyzetére vonatkoznak, a nemzeti közösségek képviselőinek beleegyezése nélkül nem fogadhatók el.

jugoszláv testvériség-egység szlogen mentén kialakult „divatnak”, a bilaterális államközi kapcsolatok tekintetében, hasznos eleme volt a formálisan magas szintű kisebbségvédelem, hiszen a szomszédos államokban nagy számban éltek szlovén közösségek.

Jugoszlávia széthullása idején a szlovén önállósulási dokumentumokban, valamint az azokhoz párosuló alkotmánymódosításokban, majd az új, demokratikus keretek között 1991. december 23-án elfogadott alkotmányban az őshonos nemzeti közösségek anyanyelvére vonatkozó jogokat, valamint a nemzetiségileg vegyesen lakott területre vonatkozó nyelvhasználati modellt a korábbi „szocialista alkotmányból” tartalmi tekintetben egészében átvették, a megfogalmazást aktualizálták. Az alkotmányban található cikkelyek margójára a kisebbségi nyelvek használata tekintetében el kell mondani, hogy az elmúlt években a szlovén Alkotmánybíróság – különböző kezdeményezések révén – három alkalommal hozott határozatot egyes törvénycikkelyek alkotmányosságával kapcsolatban. Két ízben a felülbírálatra nem került sor, egy alkalommal azonban, az egyesületekről szóló törvény esetében, amikor az országgyűlési nemzetiségi frakció volt a kezdeményező, a taláros testület megállapította, hogy az elfogadott törvény nemzetiségi szempontból alkotmányellenes, mert hiányosan rendelkezett az egyesületek névhasználatáról. A döntésnek az volt a fontos hozadéka, hogy azóta az egyesületek megnevezésénél magyar és olasz nyelvű nevet is lehet választani, amit nem kötelező szlovén nyelvre lefordítani. Például a „Muravidék” Néptáncgyűttes vagy az „Őrség” Művelődési Egyesület esetében a Muravidék, illetve az Őrség megnevezéseket nem kell szlovénul megjeleníteni.

A következőkben – a teljesség igénye nélkül – felsoroljuk azokat a törvényeket, amelyek a Szlovén Köztársaságban az őshonos nemzeti közösségek nyelvhasználatára vonatkozó konkrét rendelkezéseket tartalmaznak: a szlovén nyelv nyilvános használatára vonatkozó törvény; az önkormányzatok megalapításáról, valamint a területük meghatározásáról rendelkező törvény; az önkormányzatok pénzügyeire vonatkozó törvény (pl. a kétnyelvű ügykezeléssel kapcsolatosan tartalmaz fontos rendelkezéseket); a települések területének megállapítására, valamint az utcák és épületek megjelölésére vonatkozó törvény; a nemzeti kulturális program rezolúciója (2008–2011); a nemzeti nyelvpolitikai program rezolúciója (2007–2011); az önkormányzati nemzeti

közösségről³ szóló törvény; a személynevek használatáról szóló törvény; az anyakönyvi nyilvántartásról rendelkező törvény; a személyi igazolványokról szóló törvény (az országgyűlési nemzetiségi frakció alkotmányos elbírálást kezdeményezett a törvény személyi igazolvány igénylésre vonatkozó cikkelyét illetően, amivel kapcsolatosan még nem született döntés); az útlevelekről szóló törvény; az államigazgatásról rendelkező törvény; a közsférában tevékenykedők béréről rendelkező törvény; a közhivatalnokokról szóló törvény; a közjegyzőségekről rendelkező törvény; a bíróságokról rendelkező törvény; a bűncselekménnyel kapcsolatos bírósági eljárásra vonatkozó törvény; büntető törvénykönyv; az általános közeljárásról szóló törvény; az ügyészségről rendelkező törvény; a kulturális tevékenységekről szóló törvény; az állami gyakornoki vizsgáról szóló törvény; a büntetőeljárás végrehajtására vonatkozó törvény; a személyi adatok védelmére vonatkozó törvény; az adóbevallási folyamatról szóló törvény; a rendőrségről szóló törvény; az egészségügyi ellátásról szóló törvény; az orvosi munkakörökről rendelkező törvény; a betegek jogairól szóló törvény; a gyógyszer-tári tevékenységről szóló törvény; a gazdasági társaságokról rendelkező törvény; a vásárlók védelméről szóló törvény; az állattenyésztésről szóló törvény; a legális CD és DVD terjesztésről rendelkező törvény; a 2001-es népszámlálásról szóló törvény (2012-ben Szlovéniában nem volt klasszikus népszámlálás, csupán a meglévő adatbázisokból gyűjtötték össze a legfontosabb társadalmi mutatókat); a különböző oktatási törvények; az őshonos olasz és magyar nemzeti közösségek oktatási-nevelési tevékenységére, valamint az abból származó jogokra vonatkozó törvény; a médiatörvény; a Szlovén Rádióról és Televízióról szóló törvény stb. A nemzetiségek nyelvhasználatára vonatkozó különböző jogszabályokat nem sorolom fel, csak jelezem, hogy mintegy negyven ilyen jellegű jogi dokumentum van hatályban Szlovéniában.

Fontos ismertetni a szlovén nyelv nyilvános használatáról szóló törvény keretében az őshonos nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatára vonatkozó rendelkezést. A törvény 3. cikkelye kimondja, hogy azon önkormány-

³ A nemzeti önkormányzati közösségek az őshonos nemzeti kisebbségek érdekvédelmi szervezetei, amelyek – az Alkotmány értelmében – az általános önkormányzatokkal számos tekintetben azonos státusú, önálló közjogi „személyként” vannak nyilvántartva.

zatok területén, ahol a magyar és az olasz nemzeti közösségek élnek, a magyar és az olasz nyelv mint hivatali nyelv használata aszerint történik, ahogyan ez a törvény, valamint más törvények és jogszabályok a szlovén nyelv hivatali használatát előírják. Formális vonatkozásban ez a törvény is megerősíti az alkotmány által rögzített kötelezettségeket, azaz a magyar és az olasz nyelv egyenjogú státusát a szlovénnal. Már utaltam rá, hogy ez azonban a gyakorlatban alig valósul meg. Annak érdekében, hogy a szóban forgó cikkely gyakorlati alkalmazást nyerjen, a jelenleginél sokkal nagyobb figyelmet kellene fordítani – egyebek mellett – a következőkre:

- a törvényrendeletekkel előírt szabályrendeletek következetes előkészítésére és alkalmazására;
- a nemzetiségileg vegyesen lakott területen működő államigazgatási kirendeltségekben, valamint az önkormányzati hivatalokban és a közszolgálati jellegű intézményekben (postahivatal, adóhivatal, szociális intézményrendszer stb.) – példamutatóan – a két nyelvű ügykezelés minél magasabb szintű következetességére;
- a közhivatalokban tevékenykedő alkalmazottak nyelvhasználatának a minőségére, beleértve az ellenőrzést is, valamint hiányosságok esetén szankciók alkalmazását;
- a magyar nyelvtudást feltételként tartalmazó munkaköri leírások esetében a munkahelyek betöltésénél teljes körű következetesre kellene törekedni;
- a magyar nyelv népszerűsítését tudatosan és tervszerűen kellene szorgalmazni, főképpen a többségi lakosság körében, hogy a formálisan egyenrangú nyelv „befogadási miliője” a teljes földrajzi környezetben kedvezőbbé váljon.

Nagyon fontos szempont azonban, hogy a felsorolt elvárásokat az illetékes állami szervek és intézmények felől kell(ene) teljesíteni, a nemzetiségi hatáskör ehhez sajnos nem elegendő.

Az Európa Tanács szakértő csoportjának véleménye

Az Európa Tanács szakértő csoportjának bizottsága a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája által előírt kötelezettségek szlovéniai monitoring-vizsgálatának harmadik körében, 2010 májusában a

Szlovéniában élő nemzeti kisebbségek anyanyelvének állapotáról, valamint annak használatáról – összefoglalva – megállapította, hogy Szlovéniában aránylag magas színvonalú a magyar és az olasz nyelvek jogi védelmének a szintje. A korábbi vizsgálatához képest a helyzet részben hasonló, részben fejlődő tendenciát mutat. A bizottság ezúttal is megdicsérte Szlovéniát a jogi keretek folyamatos bővítéséért az olasz és magyar nyelv státusa szempontjából, ugyanakkor ismételten figyelmeztetett a normarendszer és a gyakorlati megvalósítás közötti jelentős eltérésre. Ezenkívül elismerően nyilatkozott bizonyos oktatásmódszertani kérdések kiegészítéséről, amelyek az európai szervezet ajánlásai alapján történtek. Ugyanakkor kritikusan említették az államigazgatási kirendeltségek keretében alkalmazott kisebbségi nyelvhasználatot, ami a gyakorlatban nem követi a formális követelményeket. Komoly hiányosságokat észleltek a bizottság tagjai a magyar nyelvet bíró, azt közvetlenül vagy közvetve használni köteles szakemberállományt illetően is. Külön említést tettek az oktatásban, az igazságszolgáltatásban és a regionális szlovén nyelvű médiában tapasztalt hiányosságokról. Felhívták a figyelmet egyes szakterületek hiányos nyelvhasználati kritériumrendszerére is, és ajánlást fogalmaztak meg a gyakorlati megvalósítást elősegítő szabályrendeletek elkészítésére. A bizottság beszámolójából kiderül, hogy a nemzetiségi média helyzete Szlovéniában példaértékű, azonban ettől függetlenül céltudatosan kell törekedni a nyelvi tekintetben kompetens káderállomány biztosítására, mert negatív előjeleket e téren is lehet észlelni.

A szakértőcsoport a legtöbb hiányosságot a magyar nyelv érvényesülését illetően a gazdasági szférában állapította meg, amit különösképpen mélyreható és rendkívül negatív jelenséggént értékelt. A szakértők véleménye szerint a gazdasági szférában a magyar nyelv szinte nincs jelen, ami súlyos ellentmondásban van a jogszabályokkal. A negatív állapot fokozatos enyhítése céljából az eddiginél sokkal nagyobb mértékű aktivitást szorgalmaznak a magyar nyelv általános népszerűsítése érdekében, mert enélkül ezen a téren sem várható pozitív változás.

Ügyszintén hangsúlyosan javasolják a szakértők, hogy a szlovén nemzetiségű lakosság körében erőteljesebben kell hatni annak felismeretetésére, hogy a magyar nyelv a muravidéki tájegység fontos ismérve és fejlődési lehetősége. Főképpen az oktatás és tájékoztatás terén szorgal-

mazzák az előrelépést, mivel – véleményük szerint – mindkét tevékenységi körben bőven adódik tartalék, különösképpen a tanárok és az újságírók képzése keretében.

Összegzőképpen fontos megemlíteni, hogy az Európa Tanács keretében működő szakértőcsoport is főképpen olyan jogi megoldásokat sürget, amelyek viszonylag rövid időn belül kihathatnak a kétségtelenül magas színvonalú nyelvi jogok formális megjelenítése és annak gyakorlati megvalósítása közötti eltérés csökkentésére. Ilyen vonatkozásban a szakértői vélemény teljes mértékben találkozik a magyar és az olasz érdekvédelmi szervezetek, valamint a Szlovén Országgyűlés Nemzetiségi Bizottsága ajánlásaival és határozataival, ami az említett általános nemzetiségi törvény elfogadása szempontjából az egyik meghatározó érvnek tekinthető.

A kétnyelvű oktatás szerepe

E tanulmány keretében nem kívánok kitérni a kétnyelvű oktatás sokrétűségére és sajátosságainak mélyebb elemzésére, azonban a modell egyedisége némi magyarázatot mégis igényel. Ki kell emelni, hogy a modell keretében a magyar nyelv mint az oktatás nyelve, a szlovén nyelvvel formálisan azonos státussal bír.

A Muravidék magyarok lakta területén az 1959/60-as tanévvel vette kezdetét a magyar és a szlovén tannyelvű oktatás felszámolása, és valamennyi iskolaköteles magyar és szlovén nemzetiségű elemista részére bevezették az ún. kétnyelvű oktatási modellt.⁴ Az eseményt megelőzően különböző szakmai, de főképpen politikai fórumokon megfogalmazták, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetése a muravidéki magyar közösség megmaradása érdekében történik. Az új oktatási modell bevezetésekor leginkább hangoztatott elvárás vizsgálva azonban utólag adódik a kérdés, hogy a muravidéki magyarság érdekének csupán a tágabb, többségi társadalmi közegbe való beilleszkedést tekintették-e fontosnak, mert

⁴ Az 1959-ben bevezetett modell megnevezéseként, mint terminus technikus meghonosodott a „kétnyelvű oktatás”, ami magyarán a kitűzött tervek és elvárások szerint két tannyelvű oktatást jelent.

akkor a szép szlogenekkel felvezetett modell a kisebbség beolvasztásának burkolt, politikailag előirányozott melegágya volt, vagy őszintén gondoltak netán a nemzetudat és az anyanyelv megőrzésére, fejlődésére is? A kérdés, amelyre nagyon nehéz egyértelmű választ adni, ma is indokolt. Csak mellékesen említem, hogy a kétnyelvű oktatási modell legfontosabb elvárása szerint a tanulókat azért akarták megismertetni a két nemzet nyelvével és kultúrájával, hogy a szlovénok és a magyarok egyenjogúságának a megtestesítőivé váljanak. A másik cél a magyar gyerekek olyan nyelvi kompetenciájára vonatkozott, hogy azok folytathassák tanulmányaikat a szlovén nyelvű középiskolákban. Középfokon magyar, illetve kétnyelvű iskolát nem is terveztek.⁵

Eltekintve attól, hogy az érintett többségi szlovén közösség részéről a kezdeményezés nem járt különösebb szimpátiával,⁶ elismerően kell szólni a szlovénok többségének alkalmazkodásáról e folyamatot illetően, hiszen a második világháborút követő esztendőkből a tágabb térségben hasonló megoldásra, hogy formálisan a többség sem rendelkezik iskolával a saját anyanyelvén, aligha volt példa. E megállapítás azonban csak olyan értelemben tekinthető hitelesnek, ha az említett többségi „alkalmazkodás” margójára megjegyezzük: a két nyelv mint oktatási nyelv teljes körű egyenrangúságát mind politikai, mind szakmai körökben aligha gondolták teljesen őszintén. Véleményem szerint ez a legfőbb oka annak, hogy az elmúlt időszakban következetesen nem valósulhatott meg. Erre utal, hogy sem a szükségszerű módszertani kérdésekre, sem az igényelt módszert megvalósítani képes káderállomány felkészítésére nem fektetettek kellő hangsúlyt.

A kétnyelvű oktatás mélyrehatóbb elemzésével őszintébben csak a rendszerváltást követően foglalkozhattunk, akkor azonban már a következetességre, valamint számos szakmai és szervezési hiányosság kiküszöbölésére túlságosan késő volt. Így jelenleg is a kisebbségvédelmünk egyik sarkalatos pontjának tekintjük a helyzet részbeni javítását, és – a

⁵ Varga Sándor: Gondolatok a jubileum alkalmából. In: *A kétnyelvű oktatás húsz éve*. A DNSZSZ Muravidéki Községközi Tanácsa, Lendva, 1979. 90–96.

⁶ Bizonyos szlovén körök már kezdettől elleneztek azt, hogy gyermekeik számára a többségi nemzet tagjaihoz hasonlóan kötelező legyen a kétnyelvű oktatás. Ezt számos politikai fórumon és pártgyűlésen megfogalmazták, valamint ezzel kapcsolatosan több tiltakozó nyilatkozat is napvilágot látott, valamint alkotmányos perekre került sor.

körülményekhez képest – megpróbálunk következetességre és a szakmai-módszertani szempontok maradéktalan betartására törekedni. A mennyiségi mutatók azonban időközben rendkívül kedvezőtlenekké váltak, és a pedagógusok körében sem érzik már sokszor szükségét mélyrehatóbb beavatkozásnak.

Az általános nemzetiségi törvény

A funkcionális kétnyelvűség szintjének emelése és a magyar nyelv státusa viszonylagos javítása szempontjából nagy elvárásaink vannak a tervezett általános nemzetiségi törvénnyel kapcsolatban. A szlovéniai kisebbségvédelmi modell eredetileg nem tervezett ilyen jellegű jogi keretet, hanem a kisebbségek számára valamennyi fontos területet, kérdéskört külön-külön rendezte. Ennek a következménye, hogy manapság közel száz törvény és ennél is több alacsonyabb szintű jogszabály rendelkezik az őshonos nemzeti közösségek jogairól és kötelezettségeiről; a nyelvi jogokkal közvetlenül legalább harminc, de tágabb, azaz közvetett értelemben annak a kétszerese foglalkozik. Az általános nemzetiségi törvény szükségszerűségét főképpen azok az okok teszik fontossá, amelyek megoldásai a tervezett törvény tartalmának a gerincét képezik. A törvény körüli kezdeti érdektelenség ellenére, ma már a nemzeti közösségek, a minisztériumok és immár a második kormány is (azért a második, mert a törvény elfogadását elsőként a 2011 őszen megbukott balközép kormány is a zászlajára tűzte) egyaránt fontosnak tekinti az általános nemzetiségi törvény elfogadását.

A tervezett általános nemzetiségi törvény egyik fő célját a különböző jogszabályokban szerepelő nemzetiségi vonatkozású rendelkezések integrációja képezi. A másik fontos indok, ami szükségessé teszi az általános törvény elfogadását, hogy még mindig bőven akad nyitott kérdés és „fehér folt”, ami rendezésre vár, a nyelvhasználat terén is. A törvény szorgalmazásának legfontosabb oka azonban az, hogy a jogok gyakorlati megvalósítása számos területen, de legfőképpen a magyar nyelv mint hivatali nyelv érvényesülése tekintetében nagyon sántít. E negatív jelenségre a nemzeti közösségek már régóta figyelmeztetnek. Felfigyeltek rá a különböző európai intézmények keretében működő szakértői

bizottságok, intézmények is, amint az Európa tanácsi szakértői csoport ismertetett véleményéből is kiderült.

Az általános nemzetiségi törvénynek a rendelkezések megvalósítása érdekében olyan ellenőrzési mechanizmust kell bevezetnie, amely fokozza a jogok megvalósításának hatékonyságát. Egyebek mellett a kisebbségi ombudsman intézményes bevezetését is fontolgatjuk. Jelenleg az emberi jogi biztos egyik helyettesének hatáskörében szerepel ez a feladatkör, amit nem értékelünk elegendőnek. Amennyiben e téren nem lesz változás, akkor a meglévő megoldáson belül kell az említett tisztség hatáskörét jelentősen növelni. A legfontosabb számonkérési intézménynek az országgyűlés plenáris ülése keretében előre tervezett, rendszeres éves, az illetékes állami szervek és önkormányzatok, valamint a nemzeti kisebbségek érdekvédelmi szervezetei által elkészített beszámoló tárgyalását tervezzük. Azt szeretnénk, ha a beszámoló kapcsán az Országgyűlés határozatokat és ajánlásokat fogadna el. Konkrét hatékonyságnövelő szándékkal jelentősen erősíteni és konkretizálni kívánjuk a felügyelőségek hatáskörét a nyelvi jogokkal összefüggő rendelkezések következetes betarttatása érdekében, valamint fontos kihívás a szankcionálásra vonatkozó kritériumok meglapozása is.

Néhány konkrét jelenség és sajátosság

Ahhoz nem férhet kétség, hogy a szlovéniai kisebbségvédelmi modellnek egyaránt vannak pozitív és negatív gyakorlati velejárói. A helyzet hitelesebb megismerése céljából a következőkben néhányra érintőlegesen rávilágítunk.

Amennyiben bárki, beleértve a szlovén nemzetiségűeket is, céget működtet vagy egyesületet alapít ún. nemzetiségileg vegyesen lakott területen, akkor a feliratnak és a névnek kétnyelvűnek kell lennie. Továbbá, valamennyi állampolgárnak, akinek az említett területen van az állandó lakcíme, kétnyelvű dokumentumot kellene kapnia. Azért fogalmazok feltételesen, mert az említett jogszabályt következetesen nem tudtuk még a gyakorlatba ültetni. 2011-ben nagy vita zajlott a személyi igazolványokról szóló törvény körül. Mivel véleményünk szerint annak egyik cikkelye ellentétes az alkotmánnyal, a képviselőfrak-

ciónk az Alkotmánybírósághoz folyamodott igazságtételért. A törvény kimondja, hogy minden állampolgárnak, akinek a lakhelye nemzeti-ségileg vegyesen lakott területen van, kétnyelvű igazolvány jár, tehát nem csak az őshonos nemzeti kisebbségek tagjainak, hanem a szlovénoknak és más nemzetiségűeknek is. A nyelvi presztízs szempontjából ez különösképpen fontos érték. Ezt illetően tehát a törvény szövegében maradt a korábbi szint. Újjonnan azonban a jogszabály lehetővé teszi, hogy aki az említett területen kívül terjeszti be az igényét a dokumentum megszerzésére, az nem kétnyelvű igazolványt kap, legyen akár a kisebbségi, akár a többségi nemzeti közösség tagja. Ez viszont módot ad a törvény kijátszására, valamint különböző visszaélésekre, amire a múltban úgy is volt példa, hogy azt a korábbi törvény formálisan nem tette lehetővé.

Az említett példát valamennyire általánosítani lehet más, a nyelvhasználat szempontjából fontos területekre is. Ebből azt a következtetést lehet/kell levonni, hogy a felszínes elemzéskor ideálisnak tűnő szlovéniai közegben is folyamatosan meg kell küzdeni a kivívott, a magától értetődő jogainkért.

Másrészt az elmúlt esztendőkből néhány pozitív példát is említhetünk. A közlekedési minisztériummal együttműködve sokat tettünk a helység- és más földrajzi nevek következetesebb kétnyelvű megjelenítése érdekében. A helységnevtáblák közül a legtöbb már nyelviileg is korrekt, ami más földrajzi vonatkozású nevekre is részben elmondható. A patakok nevével kapcsolatosan adódik talán a legtöbb következetlenség, sőt e téren több helyen hiányzik is a magyar név.

A magyar nyelv státusának, törvényes alkalmazásának közvetve, de presztízsének különösképpen fontos feltétele a magyar nyelv szerepe a családban. Ezen a téren Muravidéken sajátos helyzettel találkozunk. A természetes asszimiláció és a 20. század első felének kisebbségellenes intézkedései mellett a muravidéki magyarság fogyásának, és ez által nyelvcserejének, egyik „melegágya” a vegyes házasságokban keresendő. Az ilyen párkapcsolati forma a muravidéki magyarság esetében, a 60 évesnél fiatalabb népesség vonatkozásában, már jelentősen meghaladja az 50%-ot. A vegyes házasságokból kikerülő gyermekek döntő többsége (kb. háromnegyede) a többségi nemzethez tartozónak vallja magát. A magyar nyelvet még valamilyen szinten beszélik, azonban

annak tökéletesítésére a családban különösebben nem törekszenek. Az iskolában a magyar nyelvet, tekintet nélkül, hogy melyik szülő, tehát a férj vagy a feleség a magyar, a döntő többség környezetnyelvi szinten tanulja, ami az anyanyelvi fejlődést alapjában nehezíti, nem egyszer ellehetetleníti. Az említett csoporthoz tartozók mellett sajnos már az ún. színmagyar családok közül is többen – mintegy 30%-ban – gyermeküket szlovén anyanyelvi dominanciájú iskolai csoportba íratják a kétnyelvű modell keretében. A magyar érdekvédelmi szervezetek erőteljes akcióba kezdtek, hogy a negatív folyamat legalább részbeni felszámolásának kedvező környezetet teremtsenek, és ezzel párhuzamosan – különböző motivációs programok révén – a szülőket arra buzdítsák, hogy gyermeküket magyar dominanciájú anyanyelvi csoportba írassák.

A kényszer törvényt szül, szokás mondani, és a 2012/13-as tanévtől olyan kísérleti csoportok beindítását sikerült elérni, amelyekben az 1. osztályos iskolaköteles gyerekek egy csoportja mindkét nyelvet anyanyelvi szinten kezdheti tanulni, és ennek megfelelő státusa lesz a magyar nyelvnek a szaktantárgyak oktatásánál is. Homogénebb közegekben, a Kárpát-medence nagyobb régióiban bizonyára az ilyen megoldás jelentős visszafejlődést jelentene. A sajátos muravidéki környezetben azonban a kezdeményezésnek sikere van, hiszen a beiratkozási adatok alapján azt látjuk, hogy ennek köszönhetően megduplázódott a magyar nyelvet anyanyelvi szinten tanulni kezdők száma.

A vallásgyakorlás terén formálisan ugyancsak részben tesznek eleget a magyar nyelv használatára vonatkozó előírásoknak. A római katolikusok esetében Lendván például a vasárnap délelőtti három mise közül kettő magyar nyelvű, és a hittant is a magyar gyermekeknek anyanyelvükön tanítják. Azonban sajnos magyar paphiány van Muravidéken. Az igazsághoz tartozik, hogy a szlovén nemzetiségű római katolikus papok valamennyire törekednek megtanulni a magyar nyelvet, azonban az igehirdetés ily módon alapvetően más, mint ha a hívek saját nemzetársuk révén részesülnének abban. Ami a hittant illeti, csak egyetlen beszédes példa: az 1970-es évek elején Lendván egy évfolyam keretében hat tagozatból legfeljebb ketten tanulták szlovén nyelven a hittant. Ma a hat (vagy öt) tagozatból csupán egy csoport tanul magyarul. Az evangélikusok anyanyelven történő vallásgyakorlása ennél is

rosszabb helyzetben van, hiszen a legtöbb evangélikus lelkész, aki a magyarlakta vidéken tevékenykedik, nem beszéli a magyar nyelvet. A néhány száz fős magyar református gyülekezet lelkészproblémája pár éve szerencsére megoldódott annak köszönhetően, hogy egy lelkész-házaspár telepedett le Muravidéken.

Az államigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, de valamenynyire az önkormányzati szférában is, a magyar nyelv használata jelentősen visszaszorult. Van sajnos arra is példa, főképpen a muraszombati államigazgatási kirendeltséghez tartozó hivatalokban, amikor a magyar nyelv jelenléte már csak szimbolikus. Ez egyaránt vonatkozik a különböző testületek, állami szervek és szakintézmények munkájára, valamint az egyéni ügyintézésre. Az utóbbi esetben sajnos a magyar nemzetiségűek részéről is valamelyest közömbösség tapasztalható, amikor a közösséghez tartozók is (főleg a negyven évnél fiatalabbak) következetesen a többségi nyelven kommunikálnak. Sajnos az is gyakori jelenség, hogy a hivatalnok nem bírja a magyar nyelvet, és mivel magyar párbeszéd spontánul nem alakulhat ki, az ügyfél már eleve a szlovén nyelvhez folyamodik. Az ilyen hivatalnok – akinek formálisan kellene ismerni a magyar nyelvet, illetve tolmáccsal kellene rendelkeznie – számos esetben a legkülönbözőbb okokra hivatkozik, hogy elhárítsa a magyar nyelv használatának a lehetőségét, és sokszor kellemetlen helyzetbe taszítja az magyar közösséghez tartozó ügyfelet. Ilyen szituációban a pszichológiai tényezőknek is fontos szerepük lehet.

Zárszó helyett

A 21. század elején Muravidéken olyan társadalmi miliőre lenne szükség, amelyben a történelmileg őshonos magyar nyelv és kultúra minden különösebb intézkedés és törvényes előírás nélkül érvényesülhetne. Azonban ennek már a 20. században sem voltak meg az objektív feltételei. Ebből adódóan a gyakorlat során több esetben felemás megoldások alkalmazásához kell folyamodni. Igaz, hogy a különböző nehézségek leküzdése érdekében a muravidéki magyar közösségben az elmúlt években zajlik a saját nyelvpolitikai koncepció megfogalmazása. Ezzel pár-

huzamosan igen jelentős anyanyelvpolási mozgalom kelt életre, ami a kis közösség számára fontos és nélkülözhetetlen eredményeket hoz. Azonban mindez önmagában nem elegendő!

Mivel jogi és politikai tekintetben Szlovéniában az elmúlt negyven esztendőben a kisebbségvédelemre a pozitív irány a jellemző, a gyakorlati problémák az állam szempontjából is kényes kérdésnek számítanak. Azonban a Mura mentén a 20. században kialakult történelmi helyzet nem, vagy kevésbé tette lehetővé a magyar nyelv olyan szintű érvényesülését, amint az például a tengeremléken az olasz nyelv esetében megvalósult. Ne essék félreértés, az olasz nemzeti közösség esetében is bőven adódnak nehézségek, azonban Olaszország meghatározó gazdasági (és politikai) súlya a térségben a spontán folyamatokat a muravidéki helyzettel ellentétesen alakította.

Többször hangsúlyoztuk, hogy a példaértékű jogi állapot ellenére Muravidéken csak korlátozott mértékben beszélhetünk tényleges funkcionális kétnyelvűségről. A helyzet a valóságban úgy fest, hogy a nemzetiségi közösséghez tartozó, valamint a magukat szlovénnek valló, azonban vegyes házasságból kikerülő egyének bírják mindkét nyelvet. A többségi nemzet tagjai, azaz a szlovénok esetében ez inkább kivétel. Meggyőződésem, hogy nekünk a következő esztendőkből ezt az arányt kell tudatos programmal, a magyar nyelv presztízsének tényleges növelésével megfordítani. A muravidéki, és a hozzánk hasonló magyar – és más kisebbségi – közösségek anyanyelvének megőrzését nem lehet kizárólag a folyamatosan csökkenő kisebbségi populáció keretében elérni. Ez illúzió, amellyel manapság már nem tudunk mit kezdeni. Bármennyire is nehéz és kilátástalannak tűnő feladatnak tűnik, meg kell győzni a velünk együtt, valamint a közvetlen szomszédságunkban élő többségi nemzet képviselőit arról, hogy a magyar nyelv bizonyos szintű elsajátítása és használata számukra is fontos, új esélyeket kínáló lehetőség. Az ellenségkép kreálására építkező 20. századi negatív sztereotípiákat, amelyeket az említett időszak tragédiái és a magyarság szempontjából szerencsétlenül végződő politikai fordulatai idéztek elő, szükségszerű lebontani, és a nyelvstratégiánkat is ennek a szellemében alakítani. Ma csupán az a nemzetközileg is ösztönzött kötelezettség, hogy a kisebbség számára kell nyelvi és más jogokat biztosítani, egyszerűen nem elegendő. A mi esetünkben semmiképpen sem! Talán egy-két generáció

alatt, ha sikerül a szemléletváltás, eljuthatunk a ténylegesen funkcionáló két- vagy többnyelvűség terén arra a szintre, amely ezelőtt mintegy száz esztendővel a Kárpát-medence nyugati felében mindenképpen sikeresen működött az iparosok, valamint az akkor viszonylag szűk középréteg körében. Csakhogy manapság a magyar nyelv tisztaságát megőrző többnyelvű közegnek sokkal szélesebb társadalmi réteget kell felölelnie.

Az elmondottak alapján összefoglalható, hogy a magyar nyelv helyzete Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén már nem egyenrangú a szlovén nyelvvel, s ez megannyi problémát okoz a hétköznapi életben és a magyar nemzettudat megőrzése szempontjából. A törvények előírásai fontosak, ám a rendelkezések gyakorlati megvalósítását számos akadály nehezíti. A jogi megoldások tökéletesítésére a jövőben is szükség lesz, és ezen intenzíven dolgozni kell, azonban csak ettől a törekvéstől jelentősebb eredmény aligha várható. A magyar és a magyarul is beszélő közösségek önazonosság-tudatának és anyanyelvének a fejlesztése, valamint a magyar nyelv elsajátítása igényének a többségi nemzetre való jóindulatú és többletértéket biztosító kiterjesztése, sikere garantálhatja – véleményem szerint – anyanyelvünk megmaradását Muravidéken.

Irodalom

A Szlovén Köztársaság Alkotmánya 2011 (új magyar nyelvű fordítás)
Zakon o javni in uradni rabi slovenščine 2002, (EPA 420/3) (a szlovén nyelv használatáról rendelkező törvény)

*

Bence Lajos 2005. A kétnyelvű oktatás problémái Szlovéniában. In: *Identitás és entitás*. Zalai Írók Egyesülete és a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Zalaegerszeg.

Göncz László 2006a. Bevezető gondolatok a kétnyelvű oktatás jellegéről. *Muratáj* 1–2. sz.

Göncz László 2006b. Nemzetiségi és anyanyelv-használati jogok Szlovéniában. *Zempléni Múzsák*. Társadalomtudományi és kulturális folyóirat. VI. évf. 2. (22.) sz.

- Göncz László 2007. Szlovéniai kisebbségvédelmi modell 1974–2004. In: *Kisebbségpolitika tegnap és ma*. VIII. Jakabffy Napok – Évfordulós Tanácskozások 2006. Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Partiumi Elnöksége. 57–65.
- Komac, Miran 1999. *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Žagar, Mitja 2002. *Nekateri novejši trendi razvoja varstva manjšin in (posebnih) pravic narodnih in drugih manjšin: Evropski kontekst*. http://www.svetevrope.si/res/dokument/download159c.pdf?id=/res/dokument/1356-_1.pdf&url=/res/dokument/1356-_1.pdf&title=slovenija_in_evropski_standardi_varstva_.pdf